

2. Майоров А.Н. Мониторинг как практическая система // <http://www.mto.ru/children/monitoring/system.html>.
3. Мониторинг стандартів освіти / За ред. А.Тайджинмана і Т.Невілла Послтвейта. – Л.: Літопис, 2003.
4. Коджаспиров Г.М. Педагогический словарь. – М., 2005.
5. Лукіна Т.О. Інформаційне забезпечення системи державного управління освітою України // Вісник НАДУ. – 2004. – №1. – С.393-399.
6. Лукіна Т.О. Структура і завдання державно-громадського управління якістю загальної середньої освіти на національному рівні // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – О.: ОРІДУ, 2004. – №3.

Г.М.Ніколайченко

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ

Становление Украины, как правового государства, во многом зависит от уровня правового сознания ее граждан, развития демократических институтов, которые определяют социально – правовую активность членов общества. Вот почему в современных условиях существования украинского государства чрезвычайно актуальным становится создание эффективной системы формирования правового сознания школьной молодежи, которая в будущем будет определять судьбу страны.

Becoming of Ukraine as the rights state are depended on the level of citizens' lawfull condition, by the development of the democratic institutes, which define social-low activity of people. That's why to form an effective system of the lawful formation of citizens, first of all the young people, who shall define the state of our country in the future, is one of the present interest question in our days.

Важливим засобом формування правосвідомості підростаючого покоління виступає правове виховання як комплексна система цілеспрямованого впливу на розвиток особистості. Це положення було досить докладно розроблено в радянській юриспруденції [1].

Зміни політичного життя країни наприкінці ХХ ст., звільнення суспільства й науки від ідеологічних шор, нові погляди на сутність держави й права внесли корективи у правовиховну роботу з молоддю, але на жаль не в кращу сторону.

У пострадянський період розвитку українського суспільства проблема формування правової свідомості неповнолітніх, на жаль, не стала предметом необхідної уваги з боку політиків, суспільних діячів, учених, педагогів, а її значимість у правовому розвитку суспільства, становленні правової держави, боротьбі зі злочинністю явно недооцінювалася. Правове виховання не виправдано асоціювалося з різними напрямками ідеологічної роботи партійних, комсомольських, державних органів минулих років. Але практика останнього десятиліття, хід правової реформи переконливо свідчать про необхідність послідовної й всебічної наукової розробки й практичного вирішення проблем формування правової свідомості особистості стосовно до сучасного життя. Це пояснюється об'єктивними передумовами посилення ролі права в умовах перехідної правової системи, важливістю вдосконалення всього механізму правового регулювання суспільних відносин, включаючи ринкові [2]. Одночасно з особливою гостротою встає питання про реалізацію й гарантії прав і свобод особистості [3].

Законодавець теж повинен почати впливати на складну ситуацію в сфері виховання, ця необхідність обумовлена розвитком і ускладненням освітніх відносин, тому для їх регулювання необхідно виділити в системі національного права України таку галузь – як освітнє право.

Для цього необхідно розробити і прийняти нормативні акти в сфері освіти, які б стали основою правового регулювання освітньої діяльності в державі, вони б одночасно і передбачили б заходи щодо виховання підростаючого покоління, профілактики негативних проявів у молодіжному середовищі [4].

Метою даної статті є визначення стану, проблем та перспектив основних напрямків по створенню системи формування правосвідомості у шкільної молоді.

Важливим засобом формування правосвідомості виступає правове виховання молоді, яке, на нашу думку, повинно здійснюватись за такими основними напрямками:

- відмова від централізованої моделі, що існувала в радянський час;
- надання регіонам, самим школам можливості самостійно вирішувати питання формування правосвідомості, правової культури населення, в тому числі учнівській молоді;
- розробка системи варіативного правового навчання й правового виховання, яке приведе до розвитку ініціативи педагогічних

колективів, появи авторів різноманітних програм і підручників з правового виховання й навчання школярів;

- викладання права в системі загальної освіти повинно носити більш широкий та системний характер;
- шляхом впровадження в школах посад замісників директорів з правового виховання, юрисконсультів;
- створення “юридичних клінік” при вузах, що мають сприяти правовому інформуванню учнівської молоді;
- організація телефонних ліній для юридичних консультацій при районних адміністраціях;
- поширення правової інформації через ЗМІ, проведення регіональних, міжрегіональних нарад з питань правової освіти;
- підвищення кваліфікації, підготовка та перепідготовка вчителів, для яких необхідно розробити навчальні програми;
- посилити правову підготовку студентів педагогічний вузів;
- започаткувати випуск спеціальності педагог – юрист.

Варто визнати, що сучасний стан правового виховання школярів не тільки не відповідає потребам сьогодення, але й викликає тривогу в силу його недостатньої ефективності.

По суті, накопичений у “попередній” період позитивний досвід не знайшов у період реформ свого подальшого розвитку, а відсутність цілеспрямованої державної політики відносно формування правосвідомості населення знизило ефективність проведених локально, поза системою правових заходів. У цих умовах правове виховання багато в чому носить формальний характер. Нерідко воно виступає лише як “данина моді”, спосіб залучення молодих людей до підготовки для вступу у юридичні вузи, що забезпечує одержання юридичної професії, яка асоціюється в неповнолітніх з можливостями придбати високий соціальний статус та вирішити свої матеріальні проблеми.

В умовах реформування освітньої сфери склалися передумови формування системи варіативного правового навчання й правового виховання. Це привело до різноманітних, нерідко суперечливих поглядів на сутність, зміст, структуру правового виховання, можливих форм, способів і методів його реалізації та крайній обмеженості навчального часу на вивчення основ права.

Правовий нігілізм як антипод правової культури придбав масовий характер не тільки серед учнів, але й педагогів.

Звертають на себе увагу негативні зміни відношення молоді до держави й права: молоді люди вважають, що держава не тільки не захищає їхні інтереси, але навпаки, виступає в ролі їхнього супротивника. Спостерігається явне протиріччя в усвідомленні права й закону, коли останній асоціюється з насильством з боку держави, тому більшість молоді хоче жити по совісті, але не за законом.

Системна криза суспільства, правопорядку й державних владних структур є головною причиною поширення правового нігілізму серед молоді. Неповага до права, до закону позначається на характері поведінки молоді. Не випадково в останні роки спостерігається помітне збільшення кількості правопорушень, вчинених неповнолітніми.

Тому, насамперед потребує уточнення сама концепція організації правовиховної діяльності держави, яка є центральною ланкою формування правосвідомості населення, і особливо шкільної молоді, на ній повинна будуватись вся діяльність з формування правової свідомості учнів.

При цьому, питання правового виховання повинні набувати самостійного значення, і в цьому зв'язку усе більше висуватися на передній план серед інших напрямків виховної роботи.

Певні корективи, на наш погляд, повинні бути внесені й у співвідношення виховання й навчання в процесі шкільного освіти. На жаль, в останні роки, насамперед з урахуванням потреб вищої освіти, у школах особливий акцент робився саме на навчанні, у той час як виховна складова, пов'язана з формуванням певних якостей особистості, відійшла на другий план. Недолік подібного підходу став цілком очевидним: сьогодні все частіше можна зустріти освічених, але не вихованих, у тому числі й у правовому відношенні, молодих людей. От чому в процесі формування правової свідомості юнаків і дівчат, важливо звертати увагу не тільки на правову інформованість, як складову правової свідомості, але й на такі якості, як переконаність у справедливості закону, готовність послідовно керуватися його приписаннями, уміння захищати не тільки свої права, але й законні інтереси інших громадян, держави.

Тому особливе значення набуває позаурочна й позашкільна правовиховна робота. Варто визнати, що вона багато в чому втратила системний характер і тримається в основному за рахунок зусиль ентузіастів правового виховання – педагогів і юристів. Особливо турбує ослаблення зв'язків між педагогічними колективами й співробітниками правоохоронних органів. І це в той час, коли

юристами (як ученими, так і практиками) підкреслюється важлива роль правового виховання. Так, у ході проведеного автором у різних регіонах країни опитування 100 юристів-практиків різної спеціалізації на питання: "Які із заходів, спрямованих на зміцнення законності й правопорядку є, на Вашу думку, найбільш ефективними?" більшість із них (60%) указали на поліпшення правового виховання громадян, поставивши його на друге місце серед можливих варіантів відповідей. Більше відсотків (71%) набрала тільки така міра, як забезпечення невідворотності відповідальності за правопорушення.

Разом з тим виявилось, що визнання виняткової значимості формування правової свідомості неповнолітніх зовсім не гарантує зацікавленість юристів у правовому вихованні. Відповідаючи на запитання про найбільш кращі загальні форми участі в правовій освіті й вихованні громадян, кожний третій опитаний працівник правоохоронних органів відзначив, що такою роботою не займається. З тих же, хто в ній бере участь, лише вісім відсотків, конкретною формою своєї діяльності назвали надання організаційної й методичної допомоги навчальним колективам.

У зв'язку з цим навряд чи варто дивуватися наявності такого недоліку в роботі з формування правової свідомості шкіл, як її слабка спрямованість на профілактику правопорушень. Про це переконливо свідчать дані кримінальної статистики за останні роки. Це привело до того, що моделі протиправної поведінки визнаються школярами як засіб життєвого самоствердження й одержання матеріального статку.

На ефективність роботи з формування правосвідомості шкільної молоді позначається й такий фактор, як слабка правова підготовка вчителів, та несерйозне відношення до викладання правових наук в школі та вищих навчальних закладах, де право вважають допоміжним, а не основним предметом і тому його часто викладають не фахівці.

Для того, щоб ситуація кардинально змінилася в кращу сторону, необхідне посилення правової підготовки студентів педагогічних вузів, а також, необхідно започаткувати випуск із спеціальності "педагог-юрист".

У певному коректуванні бракує навчально-методичної літератури з правового виховання.

Для того, щоб перебороти наявний розрив, зняти, що нагромадилися вже в останні роки, проблеми з формування правосвідомості шкільної молоді, необхідно вирішити завдання й відповісти на питання, що нерідко виходять далеко за межі шкільної

освіти. Це обумовлюється самою сутністю правової держави, конституційне проголошення якої можна визнати як ідеологічну основу Української держави. У цьому зв'язку правове виховання громадян (і насамперед молоді, значну частину якої становлять школярі) можна розглядати в якості найважливішої складової культурно-освітньої функції сучасної демократичної держави [5].

Виділення правового виховання як підфункції держави, обумовлюється органічним зв'язком держави й права і навіть, як відзначають багато вчених-юристів, зв'язаністю держави правом [6]. Тим часом органічний зв'язок держави й права реалізується й проявляється насамперед у їхній функціональній взаємодії. Це дає підставу розглядати виховну функцію в якості однієї із загальних функцій права й держави. Її основний зміст становить саме правове виховання, що складається під безпосереднім впливом специфіки права, в органічному зв'язку зі змістом основних функцій не тільки самих прав, але й держави. Відповідно виховна функція права націлена насамперед на формування правосвідомості й правової культури громадян, у тому числі молодих, виховання їх у душі поваги до прав, закону, нетерпимості до правопорушень [7].

От чому виховна діяльність держави в особі його органів, установ, включаючи освітні, покликана сприяти підвищенню авторитету права й закону, забезпеченню непорушності прав і свобод громадян, подоланню протиріч і зближенню права й моралі, зміцненню законності й правопорядку. Таким чином, правовому вихованню належить істотна роль як у реалізації функцій держави, так і права, що ще більше підкреслює його соціальну роль і значення.

Нерозривний зв'язок функцій держави й права, у тому числі виховних, найбільше органічно проявляється в законодавстві. Це обумовлюється насамперед тим, що законодавство виступає як правова основа державних функцій, служить їхнім правовим забезпеченням. Звідси та роль і значення, що відіграє чинне законодавство в формуванні правової свідомості. У цьому зв'язку в чинному законодавстві необхідно чітко позначати основні напрямки роботи з формування правової свідомості. На наш погляд, стосовно до шкільної молоді, сьогодні до них можна було б віднести:

- забезпечення необхідної правової орієнтації шляхом правового інформування про основи й принципи державно-правового життя;
- активізацію правомірної поведінки;
- сприяння ефективному захисту своїх законних інтересів;
- профілактику правопорушень.

Можливості виховного впливу ще явно недостатньо враховуються законодавцем у процесі підготовки проектів законодавчих актів. Виключення становить, мабуть, лише стадія офіційного опублікування нормативних правових актів, без якої в демократичній державі немислима не тільки реалізація положень, що втримуються в них, але й втрачається значення презумпції знання закону. Звідси впливає доцільність попередньої педагогічної експертизи проектів нормативних правових актів, особливо тих, у яких зачіпаються інтереси молоді, включаючи шкільну.

З врахуванням сказаного стає зрозумілим значення не тільки посилення виховного потенціалу чинного законодавства, але також і реалізації його положень. У зв'язку з цим представляється доцільною розробка урядової довгострокової програми правового виховання молоді, важливе місце в якій необхідно приділити школярам.

Зрозуміло, головне у світлі розглянутої проблеми не тільки розробка відповідної цільової програми правового виховання, але її послідовна реалізація.

Правове виховання необхідно розглядати, як багаторівневе й безперервне. Воно повинне починатися в школі й тривати протягом всього життя, от чому для ефективного вирішення проблем формування правової свідомості, як молоді, включаючи шкільну, так і населення в цілому, особливо важливого значення набувають координація й методичне керівництво правовим вихованням. Успішної реалізації цього завдання багато в чому міг би сприяти досвід роботи, накопичений у свій час Міністерством юстиції СРСР. У цьому зв'язку необхідно відновити його функції з координації й методичного керівництва правовим вихованням.

Результативність заходів, що вживаються, з формування правової свідомості школярів багато в чому залежить від професійної діяльності юристів. Необхідно більш вимогливо ставитися до виконання працівниками правоохоронних органів їх службових обов'язків, пов'язаних з особистою участю в правовому вихованні й пропаганді юридичних знань. Передача правових цінностей від попередніх поколінь майбутнім – завдання не тільки педагогів, але і юристів, оскільки юридична професія заснована на володінні правовими засобами. Стан правової культури суспільства багато в чому визначається саме ступенем участі юристів у роботі з формування правосвідомості громадян. От чому правове виховання й пропаганда правових знань повинні стати невід'ємною, органічною частиною професійної діяльності юристів. Очевидно, було б

правильним, якби ця обставина враховувалася й при атестації юридичних кадрів, їхньому просуванні по кар'єрним сходам. У той же час має сенс спеціально подбати про відповідну підготовку юристів до цієї роботи. Цьому могло б сприяти введення в юридичних вузах спеціального курсу "Теорія, методика й організація правового виховання" [8].

Успішне вирішення завдань правового виховання нерозривно пов'язане з активною науковою розробкою проблем правової культури й правової освіти громадян, впровадженням рекомендацій юридичної науки в повсякденну практику правовиховної роботи.

Вчених, педагогів, юристів повинна цікавити не тільки практика реалізації розроблювальних моделей правовиховної діяльності, але й теоретичні основи проблем, які пов'язані з формуванням правосвідомості. Різноманіття підходів до конструкції "формування правосвідомості" викликає потреба більш чіткого її визначення, у тому числі стосовно до шкільної молоді. Наукове осмислення категорії "формування свідомості" традиційно асоціювалося із процесом і результатом розвитку особистості, а також цілеспрямованим виховним впливом на школяра. Якщо визнати методологічно, що "розвиток" і "формування" співвідносяться між собою як зміст і форма, то під формуванням правосвідомості, що припускає розвиток особистості, у сучасних умовах варто розуміти цілеспрямований процес, складовими якого виступають не тільки правове виховання, правове навчання, але й вплив на свідомість об'єктивних факторів навколишньої дійсності. При цьому вплив об'єктивних факторів варто розглядати як визначальне, але не єдине у формуванні правосвідомості. Навпроти, винятково важливу роль для школярів (як учасників освітніх правовідносин) відіграє саме правове виховання й навчання. Останні носять відносно самостійний характер, що дозволяє їм, незважаючи на негативні явища об'єктивної дійсності, виступати ефективним засобом підвищення правової культури особистості.

Якщо категорія "формування" розкриває процеси в контексті співвідношення "суспільство-людина" у вигляді механізмів соціальної детермінації, тобто відтворення системою суспільних відносин своїх агентів, провідника, то поняттям "соціалізація" фіксується те ж відношення, але у зворотному порядку "людина-суспільство". На відміну від зазначеної вище конструкції, правова соціалізація представляється більше широким поняттям, суть якого полягає в багатогранному процесі засвоєння особистістю правових цінностей,

норм, моделей поведінки, що приводить у свою чергу до засвоєння соціального досвіду. Результатом правової соціалізації виступає правова сформованість особистості, що знаходить вираження в її правовій культурі.

Правове виховання не охоплює всього комплексу формування індивідуальної правосвідомості особистості, але воно є вирішальним, визначальним фактором у цьому процесі. Формування правосвідомості – це не єдина мета правового виховання, тому що його важливим завданням є також і підвищення правової культури, правової активності молоді, формування стійкої правової поведінки, в основі якої лежать моральні принципи.

Таким чином, при виробленні нових орієнтирів української правової політики необхідно враховувати той факт, що формування правосвідомості здійснюється під впливом соціального середовища (об'єктивних умов і суб'єктивних факторів, що функціонують як на рівні макросередовища, так і на рівні мікросередовища, що пронизують всі сфери життя суспільства), особливо під впливом тієї її частини, що пов'язана із правом, його створенням і реалізацією. Повага до права може сформуватися, коли воно стає частиною традиції, протягом тривалого часу функціонує у відносно незмінному виді, акумулюючи інновації й розвиваючись шляхом суспільного прогресу. Саме у взаємодії правових механізмів, а також неправових (загальносоціальних) засобів і регуляторів, формуються рівні правової свідомості шкільної молоді, що проявляються в різних формах її правової поведінки.

Наукова значимість проблеми підкреслює необхідність проведення спеціальних досліджень із проблем правової культури, правосвідомості, правового виховання і юридичної освіти. Важливе місце серед них повинне бути відведене конкретно-соціологічним дослідженням правової культури молоді й інших категорій населення як у цілому по країні, так і в окремих її регіонах. Проведення таких досліджень повинно передбачатися в перспективних і поточних планах центральних юридичних відомств, Міністерства освіти й науки України, а також науково-дослідних установ. Активну участь у їхній реалізації можуть прийняти юридичні й педагогічні інститути, що займаються підвищенням кваліфікації кадрів.

Література

1. Козюбра М.І.. Правове виховання молоді. – Київ: Наукова думка, 1985. – С.20-21.
2. Берченко А.Я. Виховна роль радянського права. М.,1970. – С.15.

3. Лукашева Є.А. Права людини. Підручник для вузів. – М., 1999. – С. 187-188.
4. Шкатула В.І .Освітнє право. Підручник для вузів. – М., 2001. – С.31-32
5. М.І.Матузов, А.В.Малько. Теорія держави та права. Курс лекцій. – М., 2001. – С.40-42.
6. Певцова Є.А. Система профільної освіти. М., 2003. – С.10.
7. Почтарь Т.М. Правове виховання в педагогічних вузах: питання методології і методики // здоб. вч. ст. канд. юр. наук. // М., 2000. – С.50.
8. Циганаш В.М. Правова свідомість педагога і зміст основ її формування в навчальному процесі вузів. // Дисер. на здоб. вч. зв. канд. пед. наук. // Ростов-на-Дону., 2000. – С.6.

А.Я.Даніелян

ТЕХНОЛОГІ ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В статтє раскрывается сущность формирования у младших школьников чувства ответственности как средства, условия и результата воспитания, описаны современные технологии воспитания ответственности.

In the article forming essence opens up among primary pupils of sense of responsibility as facilities, condition and result development, are described modern technologies of development of responsibility.

На сучасному історичному етапі розвитку суспільства однією з проблем людства є зниження духовності, знищення загальнолюдських цінностей, що активізує проблему морального виховання підростаючого покоління.

Проблематика морального виховання сучасного школяра охоплює безліч сторін його морального обліку, в якому важливе місце займає відповідальність.

Своєчасність дослідження проблеми виховання почуття відповідальності у молодших школярів обумовлюється підвищеною активністю людей у суспільстві; зростаючими можливостями впливу людини на суспільство та суспільства на людину, без чого стає неможливим прояв творчості та ініціативності членів суспільства; соціально-політичними та економічними перетвореннями; ускладненням всіх суспільних процесів; зростанням ролі відповідальності кожної людини за свої дії та вчинки; також тим, що